

Derleme / Review

Holistik Bakım: Kavram Analizi

Holistic Care: A Concept Analysis

Emine Sezgünsay¹ Ezgi Yıldırım² Gülten Güvenç³ Emine İyigün⁴

¹ İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İzmir, TÜRKİYE

² Ankara Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

³ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Hemşirelik Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

⁴ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Hemşirelik Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

Geliş tarihi/ Date of receipt: 21/10/2023

Kabul tarihi/ Date of acceptance: 31/03/2024

© Ordu University Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Turkey, Published online: 26/03/2025

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın amacı, modern hemşireliğin başlangıcından günümüze kadar ulaşan holistik bakım kavramının tanımını yapmak, özelliklerini belirlemek ve kapsamını anlayabilmek için kavramı analiz etmektir.

Yöntem: Çalışmada, Walker ve Avant'ın geliştirdiği sekiz basamaklı kavram analizi yöntemi kullanılarak holistik bakım kavramının analizi yapılmıştır.

Bulgular: Hemşirelik kuramcılarının holistik bakım kavramını kuramlarının içerisinde ele alıp yorumlaması, kavramın gelişimini desteklemiştir. Bireyin fizyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve spiritüel boyutlarının bir bütünü olarak değerlendirilmesini vurgulayan kavram, holistik bakım hemşireliği uzmanlık alanının oluşmasında etkin olmuştur. Kavram gelişimini sürdürüp içeriğini oluşturmaya devam etmektedir.

Sonuç: Holistik bakım kavramı; hemşirelik uygulamaları, eğitimi ve araştırmalarında kullanılan bir kavramdır ve kullanımı devam etmektedir. Bu nedenle kavramın daha iyi anlaşılabilmesi ve uygulama alanlarındaki kullanımının yaygınlaştırılması için hemşirelik eğitim müfredatlarında holistik bakım kavramına mutlaka yer verilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Hemşirelik bakımı, bütüncül hemşirelik, kavram kanıtı çalışması.

ABSTRACT

Objective: This study aims to define, determine the characteristics of, and understand the scope of holistic care, which evolved from the inception of modern nursing to the present day, through an analysis of the concept.

Methods: This study analyzed the concept of holistic care using the eight-step concept analysis method developed by Walker and Avant.

Results: Nursing theorists' incorporation and interpretation of the concept of holistic care within their theories' formation and development. Emphasizing the evaluation of an individual, encompassing their physiological, psychological, sociocultural, and spiritual dimensions, the concept has been instrumental in forming the specialty field of holistic nursing care. The concept continues to evolve and shape its content.

Conclusion: Holistic care is utilized in nursing practice, education, and research, and its use will persist. Therefore, to enhance a better understanding of the concept and to expand its application in various domains, the concept of holistic care should be included in nursing education curricula.

Keywords: Nursing care, holistic nursing, proof of concept study.

ORCID IDs of the authors: ES: 0000-0003-0196-1818; EY: 0000-0002-7241-5470; GG: 0000-0002-8330-9497; Eİ: 0000-0002-6452-372X

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emine Sezgünsay

İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İzmir, TÜRKİYE

e-posta/e-mail: sezgünsay@yahoo.com

Atf/Citation: Sezgünsay E, Yıldırım E, Güvenç G, İyigün E. (2025). Holistik bakım: Kavram analizi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 8(1), 287-300. DOI:10.38108/ouhcd.1376570

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

İnsan; fizyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve spiritüel boyutları olan karmaşık bir yapıdır (Parse, 1992). Bu boyutların her birinin tamlığı ve birbiri ile olan ilişkisi hemşireliğin dört ana kavramından biri olan sağlık/hastalık kavramını ortaya çıkarmaktadır. Yaşam süresinin farklı dönemlerinde bu iki kavram arasında hareket eden bir varlık olarak insan; sağlığın korunması, geliştirilmesi ve hastalıkların iyileşmesinde sağlık bakım profesyonellerinin desteğine gereksinim duymaktadır (Roy, 1988). Farklı sağlık bakım ortamlarında sunulan bu yardım ve desteğin büyük bir kısmı hemşirelik bakımı ile sağlanmaktadır.

Bakım kavramı çeşitli kuramcılar tarafından çeşitli tanımlamalarla ele alınmıştır. Watson'ın İnsan Bakım Model'inde bakım; sağlığı geliştirmek, sağlığı yeniden kazandırmak ve hastalıklardan korumak için insan gereksinimlerinin karşılanmasıyla sonuçlanan kişilerarası süreci kapsayan girişimler olarak tanımlanmıştır. Watson'a göre bakım verme, hemşireliğin esasıdır, hemşirelik uygulamasının merkezi ve birleştirici odak noktasıdır (Arslan-Özkan ve Okumuş, 2012). Burada birleştirici odak noktası olarak açıklanan bakım, tüm kapsamıyla bireye sağlığını kazandırmayı hedeflemektedir. Peplau, Kişilerarası İlişkiler Kuramı'nda bakımın psikolojik boyutuna terapötik ortam açıklaması ile yer verirken, bunun yanında bireyin fizyolojik gereksinimlerinin olduğuna da dikkat çekmektedir (Çalışkan ve Gürhan, 2019). Neuman, Sistemler Modeli'nde ise bireyin çeşitli stresörlerle uyarıldığı farklı savunma hatlarına sahip olduğunu varsaymaktadır (Smith ve Parker, 2015). Hemşirelik model ve kuramlarının içeriğine bakıldığında; kuramcıların hemşirelik bakımında bireyi tüm boyutları ile (biyofizyolojik, psikolojik, sosyokültürel) ele almanın önemi üzerinde durdukları gözlenmektedir (Çalışkan ve Gürhan, 2019; Smith ve Parker, 2015). Bireyin tüm boyutları ile birlikte ele alınması; veri toplama, tanı koyma, bakım verilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi aşamalarında holistik bakış açısı sergilenmesini gerektirir.

Holizm; bütünü kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla olduğunu savunan felsefe görüşüdür (Şahinoğlu, 2021). Kavram; Eski Yunan kültüründe bütün, tamam, tüm anlamlarına gelen “holos” sözcüğünden ortaya çıkmış olup, İngilizce “whole” (bütün) kelimesi ile aynı köklerden gelmektedir. Bu yaklaşıma göre herhangi bir alanda bir doğal sisteminin bütünü kendisini oluşturan parçalardan ve alt sistemlerden farklı bir yapı

oluşturmaktadır. Özcan (2017), holizm tanımını “canlının parçalarından daha fazla olan organik ve birleşik bütünsel gerçekliliğin kuramı” olarak yapmıştır. Hemşireler sundukları bütüncül bakımı, holizm ve holistik bakım kavramları ile tanımlamaya 1980'li yıllarda geliştirilen kuramlar ile başlamışlardır (Bayındır ve Biçer, 2019).

Sağlıklı/hasta bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal/spiritüel gereksinimlerinin karşılanmasını amaçlayan yaklaşımlar ve müdahaleler şeklinde tanımlanan holistik bakım kavramı öznel bir kavramdır (Jasemi ve ark., 2017). Bu kavramın, bireylerin farklı boyutlardaki bakım gereksinimlerinin anlaşılmasını destekleme ve hemşirelik bakımının çok boyutluluğunu ortaya koyma potansiyeli vardır. Fakat holistik bakım kavramına temellendirilerek yapılan hemşirelik uygulamalarının bilim dışı, uzmanlaşmamış, yarardan çok israfa neden olan ve zaman alıcı olduğunu düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır (Bahrami, 2010; Bullington ve Fagerberg, 2013). Bu nedenle holistik bakım kavramının bilimsel temellere dayanmış somut bir tanıma sahip olması gerekmektedir. Bu tanımlamanın yapılması hemşirelerin hastaların gereksinimlerini daha sistematik ve bilimsel bir şekilde ele almalarına yardımcı olacaktır. Ayrıca, kullanıldığında herkesin zihninde aynı imajı oluşturacak netlikteki bir kavramsal tanım hemşireler arasında bir fikir birliği sağlayarak hemşirelerin profesyonel özerkliğini destekleyecektir. Bütün bu nedenlere ek olarak, holistik bakım kavramının boyutlarının anlaşılması hemşirelik uygulaması, araştırması, eğitimi ve yeni kuramlar geliştirme sürecinde kavramın efektif kullanılmasına olanak sağlayacaktır.

Kavramlar buz küpleri gibidir; onların tam anlaşılabilmesi ve kuram geliştirmede yanlış kullanımlarının engellenebilmesi için analiz edilmeleri gereklidir (Aydan, 2018). Kavram analizi ile kavramın yapısı ve işlevi irdelenerek kavram anlaşılır şekilde tanımlanır, kavrama benzer diğer tanımlardan soyutlanır ve anlamının kapsamı dışında kalan tanımlamalar da ortaya çıkartılır (Walker ve Avant, 2019). Biçimsel şekilde ifade edilen soyutlamalar olarak karşımıza çıkan kavramların tanımları zaman içinde bağlamsal faktörlerden, kullanıldığı çevreden ve toplumsal faktörlerden etkilenecek değişir. Bu nedenledir ki kavram analizi bitmiş bir süreç değildir; kavramın yapı ve işlevi tekrarlı olarak incelenebilir. Kavram analiz yöntemlerini kullanarak bir kavramın tüm boyutlarını açıklığa kavuşturmak ve tanımlamak, kuram geliştirmenin ilk adımını oluşturmaktadır

(Walker ve Avant, 2019). Hemşirelik mesleği de kavramların analizlerini yaparak kavramın kendi kullanım alanlarındaki tanımlamalarını ve kavrama yönelik hemşireliğin bakış açılarını ortaya çıkarmakta ve kavramlara temellenen kuramlar geliştirmektedir (Altıok ve Üstün, 2014; Çıtak ve Uysal, 2012). Hemşirelik biliminde kavram analizi yönteminin kullanımı hemşirelere; ilgili kavramı öğelerine ayırarak iç yapısını tanımlama, kavramla ilgisiz yapıları ayırt etme, yanlış kullanım alanlarını belirleyerek kavramı netleştirme, ortak kullanım dili geliştirme, hemşirelik bakımını tanımlama ve değerlendirme araçlarını geliştirme olanağı sağlamaktadır (Kaya ve Turan, 2017). Hemşirelik kavramlarının analiz edilerek açıklığa kavuşturulması, hemşireleri güçlendirme avantajına sahiptir ve ayrıca özerkliği kolaylaştırır, bu da nihayetinde hemşirelerin mesleki gelişimine katkı sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Walker ve Avant'ın (2019) kavram analizi metodunu kullanarak, daha önce ülkemizde analizi yapılmayan, holistik bakım kavramının analizini yapmak ve holistik bakım kavramının tanımı, kapsamı, özellikleri ve farklı kullanım boyutlarını netleştirmektir.

Yöntem

Bu çalışmada hemşirelikte kullanılan holistik bakım kavramı, Walker ve Avant'ın geliştirdiği kavram analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir (Walker ve Avant, 2019). Kavram analizi, kavramları anlamsal yapılarına göre incelemek için kullanılan bir stratejidir. Kavram analizini gerçekleştirmek için çeşitli yöntemler olmasına rağmen yöntemlerin tümü, incelenen kavramın tanımlayıcı niteliklerini veya özelliklerini belirlemek amacıyla sahiptir (Aydan, 2018). Walker ve Avant kavramları zaman içerisinde değişen bilişsel yapılar olarak görmektedir ve hemşirelik alanında kullanılan kavramların tanımlanabilmesi için sekiz adımdan oluşan bir yöntem geliştirmişlerdir (Aydan, 2018; Walker ve Avant, 2019).

Walker ve Avant'ın geliştirdiği kavram analizinin sekiz basamağı aşağıdaki gibidir:

1. Kavramın seçilmesi; analizi yapılacak kavram ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenir.
2. Analizin amacı; kavramın incelenmesinin amacı, ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda belirlenir.
3. Kavramın olası kullanım alanlarında tanımlanması; kavramın farklı sözlüklerdeki

tanımları, tüm kullanım alanları ve kullanım şekilleri belirlenir.

4. Kavramın tanımlayıcı özelliklerinin belirlenmesi; literatür incelemesi yapılarak kavramın özellikleri ve kapsamı belirlenir.

5. Model vaka; kavramın tanımlayıcı özelliklerini yansıtmak için kapsamlı örnek bir vaka oluşturulur.

6. Sınırdaki ve karşıt vakalar; kavramın tanımını netleştirmek için kavramın özellikleri kısmen yansıtan vakalar oluşturulur.

7. Kavramla ilgili hazırlayıcı faktörlerin ve sonuçların belirlenmesi; kavramın oluşmasına zemin hazırlayan faktörler ve kavramın kullanılması ile oluşan durumlar belirlenir.

8. Kavramın ölçüm yollarının belirlenmesi; kavramın kullanımını değerlendirmede kullanılan ölçüm araçları ve yöntemleri belirlenir.

Araştırma yönteminde; Oxford Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Google Scholar, Pubmed, Science Direct, EBSCO veri tabanlarında bulunan makaleler, kitaplar, kurumsal açıklamalar ve tanımlar Mart 2023 ile Eylül 2023 tarihleri arasında incelenmiştir. Literatür taraması yapılırken “holizm, bütüncül, bütüncül yaklaşım, holistik hemşirelik, holistik hemşirelik bakımı, holistik bakım, bütüncül bakım, bütüncül hemşirelik bakımı” ifadeleri Türkçe anahtar kelime olarak; “holistic nursing” ifadesi ise İngilizce anahtar kelime olarak seçilmiştir. Taramalarının sonucunda ulaşılabilen Türkçe ve İngilizce 35 makale ve yine elektronik veri tabanları yoluyla ulaşılabilen 2 kitap bölümü, iki araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Makaleler için dahil edilme kriterleri; makalenin ya söz konusu terimi doğrudan tanımlaması ya da anlamının çıkarılabileceği şekilde kullanımını açıklaması şeklinde belirlenmiştir. Holistik bakım teriminin makalede potansiyel olarak tanımlanıp tanımlanmadığını belirlemek için makale başlık ve özetleri okunmuştur. Makale özet ve başlıklarının yeterli olmadığı durumlarda makalenin veya ilgili kitap bölümünün tamamı okunmuştur. Holistik bakım kavramının anlamına değinmeyen makaleler hariç tutulmuştur.

Bulgular

1. Kavramın Seçilmesi

Holistik bakım, uzun süredir hemşirelik uygulamalarının tanımlayıcı bir özelliği olmuştur. Bazı araştırmacılara göre “holistik hemşirelik” tanımı gereksizdir ve Nightingale'den bu yana tanımlanan modern hemşirelik tanımlaması holistik

bakım kavramını da kapsamaktadır (Bullington ve Fagerberg, 2013). Bazı araştırmacılar holistik bakımın hemşirelik bakımının doğasında olduğunu düşünmektedirler (Lang ve Krejci, 1991). Fakat Nightingale'den günümüze kadar hemşirelik bakımının kapsamı ile birlikte tanımının değişmiş, gelişmiş ve genişlemiş olma olasılığı oldukça yüksektir (Kinchin, 2015). Çünkü 19.yy'ın ikinci yarısında yapılan modern hemşirelik kavramı ve kapsamı oldukça değişmiş ve kendini geliştirmiştir. Bakımın özünü oluşturan holistik bakım yaklaşımı, sağlıklı/hasta bireyin her boyutunun özel, biricik ve yegane olmasıyla birlikte, aynı zamanda birbirlerine bağlı olduğunu savunmaktadır (Demirsoy, 2014). Holistik bakım kavramının zaten hemşirelik bakımının içine gömülü olduğu ve ayrıca bir tanımlanmaya gerek olmadığı kabul edilmesindeki bir diğer zorluk ise hemşirelik literatürünün hemşireliğin giderek uzmanlaşmış olmasına yaptığı vurgudur (Adams ve Miller, 2001; Woo ve Park 2017). Tarihsel süreçte gelişen hemşirelik alan uzmanlıklarına bakıldığında, bu uzmanlıkların hastalık, uygulama veya uygulanan terapiler özelinde olabildiği görülmektedir. Bu nedenledir ki holistik bakım kavramı uygulamaları alanında uzmanlaşmak isteyen hemşireler için holistik bakım özel alanı doğmuştur. Bu alanda çalışan hemşirelerin; mesleki örgütleri, bilimsel yayın organları ve temel hemşirelik eğitimlerinden sonra alabilecekleri eğitimleri mevcuttur (Downey, 2007; Erickson ve ark., 2013). Diğer yandan bir kavram olarak holizm netleşmemiş ve öznel; yüzyıllar boyunca uygulamaya geçilirken değişmesiyle hemşirelerin dikkatini çekmektedir (McEvoy ve Duffy, 2008). Bu gelişim ve değişimi hala sürmekte, hemşirelerin hastalıklara veya hasta gruplarına spesifik holistik bakım uygulamalarını kullanarak bakım vermeye devam ettikleri görülmektedir (Armah ve ark., 2022; Booth ve Kaylor, 2018).

Tıbbi bakım modelinden sıyrarak bireyi bakımın merkezine alıp onun tüm gereksinimlerine bir bütün olarak odaklanan sağlık bakım hizmeti uygulamalarını ülkemizdeki uygulama alanlarında yerleştiği ifade edilemez. Hemşireliğin uluslararası alandaki gelişimi holistik bakım kavramını genişletmişken, ülkemizde bu tanımlamalar ve uygulamaların kullanımının son yıllarda arttığı görülmektedir (Aslan ve Çetinkaya, 2023; Metin, 2020; Tokat ve ark., 2022). Bu nedenle kavramının analizinin yapılarak tanımlaması ve kapsamının anlaşılmasına gereksinim duyulmaktadır.

2. Analizin Amacı

Bu kavram analizindeki amaç "holistik bakım" kavramının özelleşmiş ve net bir yaklaşımla tanımlanmasının yapılabilmesidir. Böylece holistik bakım kavramının temel bileşenleri ile ortaya konulması sağlanarak; tanımlayıcı parametrelerin sistematize edilmesinin, kullanılabilirliğinin ve test edilebilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

3. Kavramın Olası Kullanım Alanlarında Tanımlanması

Smuts'un "Doğadaki eğilimler, parçaların toplamından daha büyük olan bütünlük oluşturur." tanımlamasından sonra holizm; tıp, psikoloji, biyoloji, nöroloji, nöropsikiyatri, eğitim, felsefe, ekoloji ve ekonomi gibi diğer birçok alanda kullanılmış ve yeniden tanımlanmıştır (McEvoy ve Duffy, 2008). Fakat holizm bu tanımlamadan önce de kullanılan bir kavram olmuştur. Letcher, holizm kelimesinin kökünün eski Yunan ve Mısır medeniyetlerine kadar uzandığını vurgulamaktadır (Şahinoğlu, 2021). Eski Yunan düşünürlerinden Heraklitus'un ifadelerinde her şeyi bir birlik içinde gördüğünün vurgusu vardır ve bu yaklaşım holistik felsefeyi destekler niteliktedir (Türkyılmaz, 2015). Holizmin farklı kullanımlarına baktığımızda; bazen "bütünün, kendisini meydana getiren parçaların toplamından daha büyük olduğuna dair teori" olarak, bazen "bir teori veya inanca dayalı uygulamalar" olarak, bazen "insanı ruh ve beden olarak bölünmez bir bütün olarak kabul eden felsefi bir görüş" olarak kullanıldığını veya "doğanın bütünlüğü inancı" ya da "evrendeki her şeyin birbirine hem bağımlı hem de bağlantılı olduğu" bir düşünce yapısı şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir (Şahinoğlu, 2021). Birçok bilimde kullanımı ve birbirine yakın birçok tanımlaması olan "holizm" kavramının, "bakım" kavramının ve ikisinin birlikte kullanılmasıyla oluşan "holistik bakım" kavramının alanyazından ulaşılan farklı tanımlarına aşağıda yer verilmiştir.

Holizm: bütüncülük ("Türk Dil Kurumu", t.y.).

Holizm: 1. Evrenin ve özellikle yaşayan doğanın, temel parçacıkların salt toplamından daha fazlası olan etkileşimli bütünler (canlı organizmalar gibi) açısından doğru bir şekilde görüldüğü teorisidir. 2. Bütünlerle veya tam sistemlerle ilgili bir çalışma veya tedavi yöntemi: bütünsel bir çalışma veya tedavi yöntemidir (Merriam-Webster Dictionary, t.y.).

Holizm: 1. Bir şeyin farklı kısımlarını anlamak için bütününün dikkate alınması gerektiği fikri. 2. Sadece hastalığın semptomlarının (= etkileri) değil,

bedeni, zihni ve yaşam tarzı da dahil olmak üzere hasta bir kişinin tedavi edilirken tüm özelliklerinin dikkate alınması gerektiği fikri ("Oxford Dictionary", t.y.).

Bakım: Bakma işi, bir şeyin iyi durumda kalması için verilen emek, birinin beslenme giyim vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi ("Türk Dil Kurumu", t.y.).

Holistik Bakım: Vücut, zihin, ruh, duygulanımlar, çevre, ilişkiler ve hayatın sosyo-kültürel tarafının birbiriyle bağlantılı olduğu ve bir bütün olarak incelenmesi gerektiği üzerinde duran özelleşmiş bir hemşirelik uygulamaları bütünüdür. Holistik hemşirelikte bireyin iyileşme sürecinde hasta ya da sağlıklı bireye bütün olarak bakım verilebilmesi için, hemşirelik bilgi birikiminin, teorisinin, uzmanlığının ve sezgisinin kullanılması hedeflenir (Bayındır ve Biçer, 2019).

Holistik hemşirelik: Bütünsel hemşirelik; bilgi birikimine, kanıta dayalı araştırmaya, karmaşık becerilere, tanımlanmış uygulama standartlarına ve bakım, ilişki ve birbirine bağlılığa dayanan bir yaşam ve varoluş felsefesine dayanır. Bütünsel bir uygulama için en önemli şey, hemşirelere, iyileşme ve bütünselliğe doğru karşılıklı olarak gelişen bir süreçte danışanlarla terapötik ortaklar olma konusunda rehberlik etmek için bilgiden, teorilerden, uzmanlıktan ve sezgiden yararlanmasıdır (American Holistic Nurses Association, t.y.).

4. Kavramın Tanımlayıcı Özelliklerinin Belirlenmesi

Güney Afrikalı bir asker ve filozof olan Smuts, "Holizm ve Evrim" adlı kitabında "holizm" kelimesini ilk kez kullanmış ve "holizmi" evrendeki bütünlerin kökenini ve ilerlemeyi sağlayan ilke olarak tanımlamıştır (Şahinoğlu, 2021). Bu filozof, Güney Afrika'nın kendi devletlerinden ziyade bütünüyle nasıl daha büyük olduğunu açıklayarak, bütünün parçalarının toplamından daha büyük olduğuna inanıyordu (McEvoy ve Duffy, 2008). Bu düşünce kalıpları, bütünün parçalarının toplamından daha büyük olduğuna inanan kendinden sonraki birçok bilim adamı ve araştırmacıyı etkilemiştir.

Avusturyalı biyolog Ludwig Von Bertalanffy'nin 1920'lerde tanımladığı Genel Sistem Teorisi, "Her olayı belirli bir çevre içinde başka olaylarla ilişkili olarak incelemek olayları anlama, tahmin ve kontrol etme açısından geleneksel yöntemlere göre daha etkindir" görüşünü ileri sürmektedir (Von Bertalanffy, 1972). Bu yaklaşımda her sistem belli bir ortak amaç için bir araya gelen alt sistemlerden oluşmaktadır. Sistemi

oluşturan bileşenlerin faaliyetleri, davranışları, fonksiyonları diğer bileşenlerin davranış, faaliyet ve fonksiyonlarına bağlıdır. Sistem yaklaşımı tüm faktörleri bütüncül olarak ele almaya imkân sağlamaktadır, problemin tespitinde bir tek faktöre bağlı olmaksızın bütün faktörleri değerlendirme olanağı sunmaktadır ve sorunun çözümünü bütünsellik yaklaşımı ile çözmektedir. Bu anlamda Genel Sistemler Kuramı, holistik yaklaşımla benzerlik göstermektedir ve hemşire kuramcılarının tarihsel süreçte çokça etkilendiği görülmektedir.

Holistik bakım yaklaşımı; sağlıklı/hasta bireyin psikolojik, sosyolojik, spiritüel görüşlerini ve fiziksel gereksinimlerini dikkate almaktadır (Tablo 1). Holistik hemşirelik bakımının sunumu, kişinin dış ve iç dünyasıyla hemşiresi arasındaki ilişkinin belirli yönlerine odaklanan sağlık kavramının farklı tanımlarını yapan çeşitli kuramlara dayanmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda yaşayan hemşireliğin öncülerinden Nightingale, Çevre Kuramı'nda bakımın iyileştirici çevre ile desteklendiğinde; bireyin iyileşme süreci ve derecesinde önemli bir fark yarattığını belirtmiştir. Nightingale, hemşireleri hastaların bulundukları sosyal ortamın hastaların sağlıkları üzerine olan etkilerini belirlemeye zorlamıştır. Nightingale bireyin iyileşmesini destekleyen çevreyi içsel ve dışsal çevre olarak iki boyutta ele almıştır. Nightingale'in içsel iyileşme çevresinin kapsamı; var olma, bakım, sevgi, merhamet, yaratıcılık, derin dinleme, zarafet, dürüstlük, hayal, içtenlik, öz farkındalık, güven, öz bakım, akıl-beden-ruh bütünlüğü, iyileştirici ilişkiler, kendi ve başkaları için hizmet bilinci gibi birçok elementi kapsamaktadır. Dışsal iyileşme çevresinde ise ışık, ısı, konforun sağlanması, gürültü kontrolü, aile, mahremiyet, hava temizliği gibi kavramlar baskındır (İlkay, 2017). Nightingale'in bu zihin, beden, ruh ve daha yüksek toplam çevreyi kapsayan yaklaşımı holistik ilkeleri destekler niteliktedir.

Rogers (1994), Nightingale'in insan-çevre ilişkisi ve hemşirelik bilgisinin kullanımına ilişkin yaklaşımlarından etkilenerek Üniter İnsan Kuramı'nda sağlam temeller oluşturmuştur. Rogers üniter insanı; 'parçaların toplamından büyüktür' şeklinde tanımlamaktadır ve insan varlığının 'bireysel, eşsiz ve bütün' olduğuna vurgu yapmaktadır. Rogers'ın bu tanımını yaparken ve kuramını geliştirirken etkilendiği bir diğer kuram Von Bertalanffy'nin Genel Sistem Teorisi'dir.

Tablo 1. Holistik bakımda dört ana boyut

Bakım gereksinimi ana boyutları	Hemşirelik verileri
Fizyolojik boyut	Fiziksel muayene, yaş, boy, kilo, cinsiyet, meslek, çocuk sayısı, zararlı alışkanlıklar, beslenme alışkanlığı, boşaltım alışkanlığı, komorbiditeler, yaşamsal bulgular, ağrı durumu, geçirilmiş ameliyatlar, uyku, öz bakım davranışları
Psikolojik boyut	Geçmiş travma öyküsü, yaşanan kayıplar, stres, anksiyete, duygu durum değişiklikleri, baş etme mekanizmaları
Sosyokültürel boyut	İrk, dil, kültürel alışkanlıklar, meslek yaşantısı, aile içindeki roller, aile ve arkadaş ilişkileri, eğitim durumu, sosyal alışkanlıklar, teknolojiye ulaşma durumu, boş zaman aktiviteleri, maddi imkanlar, sosyal güvenlik durumu
Spiritüel boyut	Meditasyon, dua etme, ibadet yapma, dini ritüeller, iyileşmeye dair inançlar, tamamlayıcı ve alternatif tıbbi uygulamalar

Von Bertalanffy'nin kuramı, 1970'lerde hemşire kuramcılarının etkilendiği holistik yaklaşımı sergileyen ve yapıların özelliklerinin, parçalarının etkileşimlerinden ve birbirine bağımlılığından kaynaklandığını kabul eden bir teoridir. Rogers'ın kuramında, birey evrenin enerjisi ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan tek yönlü bir enerji sistemi olarak tarif edilmiştir. Bu tanımlama ile hemşireler, holistik bakım sağlayarak bireyi tam iyileşmeye sevk edebilecekleri yönünde teşvik edilmiştir.

Benzer bir yaklaşımla Levine; hemşire, çevre ve hasta kavramlarını tanımlamaktadır ve hemşirelik müdahalesinin temelinde bireyin bütünlüğün korunması olduğunu savunmaktadır (Mefford, 2021). Bu hemşirelik uygulamasının bir birey için uyum modellerini belirlemeye odaklanmasını ve müdahaleleri bireyin etkililiğini artıracak şekilde uyarlamak gerektiğini savunmaktadır. Parse (1992) kuramında insanı, dünyanın içine kendi iradesi ile katılan bir varlık olarak tanımlamıştır. Bir kişi ancak kozmik sürece katıldığı zaman bütündür. Birey süreç içinde yollarını seçmekte açık, özgür ve bütündür. Hemşirelik kişiye, anlam keşfetmek, kişisel sağlığını yeniden kurmanın yollarını seçmek ve günlük hayatını yaşamak gibi yeni varoluş yolları bulması için rehberlik etmektedir (Parse, 1992). Hemşirelik bakım sürecini kişilerarası bir etkileşim süreci olarak tanımlayan Watson; bu bakım sürecinde bedensel, akılsal, ruhsal ve sosyokültürel yollar kullanıldığına ve holistik bakım yaklaşımının kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmaktadır (Arslan-Özkan ve Okumuş, 2012). Watson, insanı sistemlerin toplamından oluşan bütünsel bir varlık olarak görmektedir. Sistemi oluşturan fizyolojik, sosyal, kültürel ve spiritüel alt sistemlerin önemli

olduğunu ve birbiri ile uyum içerisinde olduğunu vurgulamaktadır (Korhan, 2019).

Holistik bakım sunumunda kullanılacak hemşirelik becerilerinin tedavi edilen hastaların sadece bedenlerine değil aynı zamanda akıl ve ruhlarına da tedavi için ulaşması gerektiği anlamı çıkarılabilir. Roy'un Adaptasyon Modeli'nde birey, sürekli değişen bir ortamla sürekli etkileşim içinde olan biyopsikososyal bir varlıktır (Roy, 1988). Birey sürekli değişen düzenle yüzleşebilmesi için, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlarını kullanmak zorundadır ve bunu adaptasyonla gerçekleştirir. Roy'un hemşireliğin amacını tanımlarken bahsettiği; bireyin biyolojik gereksinimleri ve algısında meydana gelen değişikliklere adapte etme davranışı, bireyin bütüncül ele alınması gerektiği düşüncesini ortaya koymaktadır. Yine Neuman, Sistemler Modeli'nde bireyin çeşitli stresörlerle uyarıldığı çeşitli savunma hatlarına sahip bir özelliği olduğunu varsaymaktadır (Smith ve Parker, 2015). Bu modelde hemşirelik, bireyin sisteminin karşılaştığı stresörlere verdiği yanıtları ve bunları etkileyen parametreleri bulmaya çalışan, hastayı bütüncül olarak ele alan bir meslek olarak tanımlanmaktadır.

Holistik bakım kavramının kapsamını belirlemek ve işlevsel bir çerçevesini sağlayabilmek için çeşitli kurum ve kuruluşlar kurulmuştur. Holistik bakımın sağlanmasına yönelik araştırmalarına devam etmekte olan bu kuruluşlardan Amerikan Holistik Hemşireler Birliği (American Holistic Nurses Association/AHNA) holistik bakım kavramını "bütün kişiyi iyileştirme/kişiyi bütün olarak iyileştirme" uygulaması olarak tanımlarken, tanımın devamında; "hemşirelerin bakım verirken hastanın bedenini, zihnini, ruhunu, kültürünü,

sosyoekonomik geçmişini ve çevresini göz önünde bulundurması gerekmektedir” şeklinde kavramın tanımlayıcı özelliklerini ortaya koymaktadır (Mariano, 2007). Kanada Holistik Hemşireler Birliği (Canadian Holistic Nurses Association/CHNA), Holistik Hemşirelik Uygulama Standartları Rehberi’nde holistik bakım süreci kavramının beden, zihin, ruh, duygu ve çevrenin birbirine bağlılığını tanıma adımıyla başladığına yer verilmiştir. Aynı rehberde, holistik bakım süreci için kendini sonuçlardan veya hastayı düzeltme gereksiniminden ayırarak, hastayla iş birliği yapmak ve iç güçlerini, kaynaklarını kullanmaları için iyileşme süreci boyunca onlara rehberlik etme olarak ifade edilmiştir (CHNA, 2020).

Frisch ve Rabinowitsch (2019) yaptıkları çalışmada, 2000’li yılların başına gelindiğinde holistik bakım sunan hemşirenin kendisinin farkında olduğu; sezgi, öznel, maneviyat ve empati anlayışına sahip olduğu; hemşirelik işini kavramsallaştırma becerisine sahip olduğu; koşulları ve deneyimleri hastanın bakış açısından anlayabildiği; yaratıcılık, şefkat ve uzmanlıkla hareket ettiğini ifade etmektedir. Holistik bakım karmaşık görünmektedir; hemşireni tanıladığı fiziksel gereksinimlerden daha fazlasını araştırmak için bireye farklı bakış açılarıyla yaklaşması ve psikolojik, spiritüel, sosyal alandaki bakım gereksinimlerini belirlemesi gerekmektedir. McEvoy ve Duffy (2008) bütüncül hemşirelik

uygulamalarına ilişkin bir kavram analizi yapmış ve holistik bakımın terapötik hemşire hasta ilişkisini destekleyen; bireyin zihin, beden, ruh bütünlüğüne özen gösteren; uyum ve iyileşmeye odaklanan bir kültürde hasta ile hemşirenin bir araya gelmesi olduğunu vurgulamışlardır.

Holistik bakım kavramını inceleyen 2017’de yapılan başka bir çalışmada holistik bakım kavramını, hümanizm kavramından ortaya çıkan; bireyin fiziksel, psikolojik, duygusal ve ruhsal boyutlarının karşılıklı anlaşılmasına dayalı olarak gereksinim duyulan bakımın sağlanması şeklinde tanımlamaktadır. Çalışma, hemşire ve hasta arasındaki ortaklığı ve iyileşmeye yol açan sağlık bakım gereksinimlerinin müzakere edilmesini vurgulamaktadır (Jasemi ve ark., 2017).

Amerikan Hemşireler Birliği (ANA), holistik hemşireliği 2006 yılında resmi olarak hemşireliğin bir uzmanlık alanı olarak tanımıştır. AHNA ve ANA bir araya gelerek Holistik Hemşirelik Kapsamı ve Uygulama Standartları’nı yayınlamış ve belirli aralıklarla revizyonlar yapmıştır (Tablo 2). Bu standartlar; holistik bakım hemşireliğini tanımlamakta, holistik bakım uygulamalarının kapsamını ortaya koymakta, holistik hemşireliğe ilişkin ilkeleri, temel değerleri, sorumlulukları, eğitimsel hazırlığı, sertifikasyon koşullarını, çalışma alanlarını açıklamakta ve tamamlayıcı ve alternatif tedavilerin holistik bakım standartları ile olan ilişkisini göstermektedir.

Tablo 2. Holistik hemşirelik bakımında temel değerler ve uygulama standartları

Uygulama standartları	Temel değerler
1. Veri toplama	1. Holistik felsefe, teori ve etik
2. Tanılama	2. Holistik bakımda hemşirenin kendini yansıtmaması, kişisel gelişimi ve kişisel bakımı
3. Hedeflerin belirlenmesi	3. Holistik bakım süreci
4. Planlama	4. Holistik iletişim, terapötik ilişki, iyileştirme ortamı ve kültürel bakım
5. Uygulama	5. Holistik eğitim ve araştırma
6. Değerlendirme	
7. Etik	
8. Kültürel olarak uyumlu uygulama	
9. İletişim	
10. İş birliği	
11. Liderlik	
12. Eğitim	
13. Kanıta dayalı uygulama ve araştırma	
14. Uygulamanın kalitesi	
15. Mesleki uygulama değerlendirmesi	
16. Kaynak kullanımı	
17.Çevre sağlığı	

Holistik hemşirelik bakımı iyileştirme odaklıdır; hastalıklara ve bunların tedavilerine yönelik bir yönelimin aksine bireyle olan ilişkiye odaklanır. Holistik hemşirelik, kendini yansıtır ve öz bakım, varoluş durumu, farkındalığın artırılması ve bireyin kendi gücünü terapötik olarak kullanma uygulamalarının bireyin kendi sağlıklı yaşam modelini oluşturma üzerindeki önemine vurgu yapmaktadır (Mariano, 2022). Holistik bakım yaklaşımı sergileyen hemşireler, geleneksel hemşirelik uygulamalarının yanı sıra integratif yöntemleri ve müdahaleleri uygulamaya dahil etmektedirler. Sağlığın geliştirilmesi ve tedaviye ilişkin seçenek ve alternatiflerin sağlanmasında birey veya aile ile iş birliği içinde hareket etmektedirler. Ayrıca holistik bakım hemşiresi, kişinin sağlık ve hastalık deneyiminde anlam bulmasına yardımcı olmaktadır (Mariano, 2022).

Bireyler, aileler, toplumlar ve popülasyonlarla terapötik ortaklıklar kurmak için holistik bakım sunan hemşireler, hemşirelik bilgisinden, kuramlarından, araştırmalarından, uzmanlığından, sezgisinden ve yaratıcılığından yararlanarak; klinisyen, eğitimci, rol model, danışman, koç, ortak, savunucu rollerini üstlenip yürütmektedirler (Tablo 3), (Mariano, 2022).

Diğer hemşirelik uzmanlık alanlarında olduğu gibi holistik bakım standartlarının açıklanmış olması; hemşirelik eğitim programları için bir plan sağlamakta, hemşirelik araştırmalarına temel oluşturmaktadır. Aynı zamanda holistik bakım sunan hemşirelerinin görev tanımlamalarının kapsamını oluşturmada onlara yön vermekte, holistik bakım uygulamalarının resmiyette tanımlanmasını ve tanınmasını sağlamaktadır.

Tablo 3. Holistik hemşirelik bakımın kapsamı

Holistik bakımda hemşireliği ilgilendiren olgular
<ul style="list-style-type: none"> - Şefkatli, iyileştirici ilişki - Yardım, hastalık, sağlıklı yaşam, iyileşme, doğum, büyüme, gelişme ve ölmeye ilişkin öznel deneyimler ve bunlara atfedilen anlamlar - Sağlık, sağlıklı yaşam, esenlik, hastalık, şifa ve ölüme ilişkin kültürel değerler, inançlar, toplum ve yerel uygulamalar - Hemşirelik bakımında maneviyat - Enerji ve bilinç - Yansıtıcı uygulama - Hemşirelik uygulamalarında tamamlayıcı ve bütünleştirici sağlık yaklaşımlarının kullanılması ve yaygınlaştırılması - Kapsamlı sağlığın geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi ve refah - Kendini yansıtır, öz bakım ve kendini geliştirme süreci - Fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal rahatlık, rahatsızlık ve acı - Yetkilendirme, karar verme ve bilinçli seçimler yapma yeteneği - Sosyal ve ekonomik politikalar ve bunların bireylerin, ailelerin ve toplumların sağlığı üzerindeki etkileri - Çeşitli ve alternatif sağlık sistemleri ve bunların sağlık hizmetlerine erişim ve kaliteyle ilişkileri - Çevre, ekosistem ve hastalıkların önlenmesi - İyileşme ortamı

5. Model Vaka

Bayan Ö. Tip 2 Diyabetes Mellitus (DM) ve sağ hemipleji tanısıyla dahiliye kliniğine yatırılmıştır. Kliniğe kabulü sırasında Hemşire Ç. onunla ilgilenecektir. Hemşire, hastaya kendini tanıtmış ve hasta ile ilgilenecek sağlık bakım ekibi üyesinin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Hastanın kliniğe kabulü sırasında ilk yatış tanısı ile hastanın bilgilerini toplamış ve kaydetmiştir.

Hasta 67 yaşında, lise mezunudur, on yıl önce Serebro Vasküler Olay (SVO) nedeniyle hemipleji

tanısı mevcuttur. Hasta, günde bir kez uzun etkili insülin, günde üç kez oral antidiyabetik tedavisini sürdürmektedir. Ayrıca oral antiepileptik ilaç kullanımı mevcut olan hasta, sersemlik yaptığı için düzenli olarak ilaçları almak istemediğini ifade etmiştir. Hastanın boyu 1,58 cm. ve kilosu 75 kg. olarak ölçülmüştür. Hastanın hastanede kaldığı sürece diyabetik diyet alması için diyetisyen konsültasyonu istenmiş olup, her sabah hastanın tartılmasını planlamıştır. Periferik kan glikoz düzeyini ölçen Hemşire Ç. ölçüm sonucunun 185

mg/dl olduğunu belirlemiş ve hastaya ne zaman yemek yediğini sormuştur. Hasta 3 saat önce yediğini, yemekten önce oral antidiyabetik ilacını aldığını fakat 4-5 gündür şekerinin hep yüksek gittiğini ifade etmiştir. Hemşire Ç. geçmişte benzer bir durumda olan hastasının ailesel bir stres nedeniyle kan şekerinin yüksek çıktığını gözlemlediğini hatırlamıştır. Bayan Ö'ye son birkaç gündür üzücü bir olay yaşayıp yaşamadığını sorduğunda, hasta kızı çalıştığı için bir aydır göremediğini ve onu çok özlediğini ifade etmiştir. Hastayı bu düşüncesini kızıyla paylaşması konusunda cesaretlendirmiş ve kızı ile telefonda görüşmesini sağlamıştır. Aynı günün akşamı kızı annesini ziyarete gelmiştir. Hemşire Ç. hemiplejili hastaların basınç yaralanmasına yatkınlığını ve hastanın 10 yıldır hemipleji tanısı almış olduğunu bildiğinden sakral basınç yaralanması oluşumu yönünden hastanın risk değerlendirmesini ve fizik muayenesini yapmıştır. Hastanın basınç yaralanması risk değerlendirmesinin yüksek olduğunu tespit eden Hemşire Ç., hastanenin Yara Bakım Birimi ile iletişime geçerek koruyucu önlemler ve destek yüzey planlaması yapmıştır. Oda düzenlemesi yaparken hastanın içmesi gereken suyunu, ilaçlarını ve okuma gözlüğünü ulaşabileceği yükseklikte olmasını sağlamak için yatağın yanında etajere yerleştirmiştir. Ayrıca herhangi bir yardıma gereksinimi olduğunda, hastanın çağrı zilini kullanarak yardım istemesi gerektiği, yatak kenarlarının yukarıda olacağı konusunda bilgilendirilerek hasta güvenliğine yönelik gerekli tedbirleri almıştır. Antiepileptik kullanımının önemi konusunda hastanın bilgiye gereksinimi olduğunu kaydeden Hemşire Ç. hastaya bu ilaçları kullanmanın hem sağlığı hem de güvenliği açısından oluşturacağı avantajlardan bahsetmiştir. Hemşire Ç. hastanın yanında refakatçi olarak kalacak birisinin olup olmadığını sorgulamış ve hastanın küçük oğlunun geleceğini öğrenmiştir. Oğlu geldiğinde ise hastanın kalça bölgesindeki basınç yaralanması gelişme riskini yüksek olması, pozisyon vermenin önemi, nasıl pozisyon verileceği ve gerektiğinde yardım isteyebilecekleri konusunda bilgi vermiştir. Tedavi yapmak için odaya geldiğinde hastanın dua etmekte olduğunu görmüş ve hasta ile konuştuğunda; hasta dua ederek kendisinin daha hızlı iyileşeceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Oğlunda tablet olup olmadığını soran Hemşire Ç. tablete mobil uygulama indirerek dini okumalar yapmasını sağlamıştır.

6.Sınırdaki ve Karşıt Vakalar

Sınırdaki ve karşıt vakalar oluşturularak kavramı oluşturan öğelerin kavramı karşılama durumlarının uygulamalı bir analizinin yapılması amaçlanmıştır. Sınırdaki vaka kavramının tanımlayıcı özelliklerinin tamamını değil birkaçını içerirken, karşıt vaka tanımlayıcı özelliklerin hiçbirini içermemektedir (Walker ve Avant, 2019). Aynı vakayı sınırdaki ve karşıt vaka olarak örneklenirse;

Sınırdaki vaka: Tip 2 DM ve sağ hemipleji tanısıyla dahiliye kliniğine yatırılan Bayan Ö'nün kliniğe kabulü sırasında, Hemşire Ç. hastaya kendini tanıtmış ve hasta ile ilgilenen sağlık bakım ekibi üyesinin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Hastanın bilgilerini toplamış ve kaydetmiştir. Hastanın hastanede kaldığı sürece diyabetik diyet alması için diyetisyen konsültasyonu istenmiştir fakat hastanın besin alımını ve antropometrik ölçümlerini kontrol etmemiştir. Üçüncü günde hastanın sık susadığını ifade ettiğinde Hemşire Ç. periferik kan glikoz düzeyini ölçmüş ve hastada hiperglisemi geliştiğini fark etmiştir. Aynı zamanda hastanın geliş kilosuna göre 2 kg kayıp olduğunu saptamıştır. Beşinci günde hastanın glisemik ölçümleri düzene girmiştir. Yatışının 3. gününde hastaya pozisyon verdiği sırada sakral bölgede Evre 2 basınç yaralanması oluşumunu fark etmiştir. Hemen Yara Bakım Birimi ile iletişime geçerek koordineli olarak uygun yara bakımını sağlamıştır. Antiepileptik kullanımıyla ilgili hastaya bu ilaçları kullanmanın hem sağlığı hem de güvenliği açısından oluşturacağı yararları anlatmıştır. Hasta güvenliği tedbirlerini almış ve refakatçi bilgilendirmesi yapmıştır. Dini ritüellerini yerine getirmesi ile ilgili hastaya alternatifler önermiştir.

Bu vakada Hemşire Ç. bilgisini ve sezgisini kullanmamış fakat empati ve tecrübe yeteneklerini kullanabilmiştir. Hastanın "fizyolojik" boyutuna uygun bakım planlayamadığından hastanın iyileşmesi gecikmeli olarak gerçekleşmiştir.

Karşıt vaka: Tip 2 DM ve sağ hemipleji tanısıyla dahiliye servisine yatırılan Bayan Ö'nün kliniğe kabulü sırasında, Hemşire Ç. hastanın dosyasını doldurmak için gerekli olan demografik bilgileri, kullandığı ilaçların bilgisini ve kronik rahatsızlıklarını hastaya sormuştur. Hastanın kan glikoz düzeyi hep yüksek seyretmekte ve antidiyabetik ilaçlarının sürekli olarak dozu değiştirilmektedir. Yatışının 4. günü epileptik nöbet geçiren hastanın bilgileri sorulduğunda antiepileptiklerini 4 gündür almadığı öğrenilmiştir. Nöbet sonucu hasta kafasını yatak kenarlarına çarptığından 3x3 cm şişlik ve ekimoz gelişmiştir.

Hastanın ibadetlerini yerine getirmek istediğini söylemiş fakat Hemşire Ç. hastane hijyeni ve uyulması gereken kuralları anlatarak uygun olmadığını ifade etmiştir. Sakral bölgede oluşan basınç yaralanmasını 5. günde fark eden hemşire yara bakımı için gerekli birimlerle irtibata geçmiş ve yapılan pansumanlar sonucunda 12. günde 2x2 cm skar bırakarak basınç yaralanması iyileşmiştir. Hastanın yanında refakatçi olarak kalan oğluna hastane kurallarını anlatmış, hastanın yanından ayrılmamasını söylemiştir. Hastanın oğlunun kıyafetleri 7. günde kirlidir ve uykusuz görünmektedir.

Hemşire Ç. bu vakada bilgisini, tecrübesini, sezgisini ve empati yeteneğini kullanamamış, hasta ve bakım vericinin hastanede fazla kalmasına neden olmuştur. Ayrıca hasta güvenliği tedbirleri alınmadığı için hasta yaralanma yaşamıştır.

7.Kavramla İlgili Hazırlayıcı Faktörlerin ve Sonuçların Belirlenmesi

Hazırlayıcı faktörler, kavramın ortaya çıkmasından önce meydana gelmesi gereken olaylar ya da özel durumlardır; sonuçlar ise kavramın ortaya çıkmasının bir sonucu olarak meydana gelen olaylardır (Walker ve Avant, 2019). Walker ve Avant'a göre, bir kavram analizinde hazırlayıcı faktörlerin ve sonuçların tanımlanması, sosyal bağlamları ve kavramın genel olarak nasıl uygulandığını anlamada önemli araçlar olabilmektedir.

Holistik bakım kavramının gelişiminde hazırlayıcı en temel görüş; insanın biyo-psiko-sosyal-spiritüel bir varlık olduğu inancıdır. Holistik bakım kavramı için hazırlayıcı olan ve holizmden esinlenen ikinci temel görüş ise bütünü toplamından fazla olduğu inancıdır. İnsanı büyük bir çalışan sistem olarak gördüğümüzde alt sistemler olarak görülen fizyolojik alan, sosyokültürel alan, psikolojik alan ve spiritüel alan birbiri ile etkileşim halindedir ve bu alanlardan birindeki bir hastalık veya normalden sapma durumu tüm sistemi etkileyebilmektedir. Diğer yandan, bir alt alanda görülen bozukluk farklı bir alana yansiyarak bu alanda bir hastalık durumu olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenlerden ötürü bireyin iç ve dış çevresi ile bir bütün olarak görülmesi ve bireye bakım sağlanırken tüm bu alt sistemleri değerlendirecek holistik bir bakım yaklaşımı sergilenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde uygulanan holistik bakım, hedeflenen hemşirelik sonuçlarına ulaşmayı sağlar. Holistik bakım kavramının hazırlayıcı faktörlerinden biri de hemşirelik kuramları ve araştırmalarıdır. Birçok

bilimsel kaynak ve hemşirelik kuramı holistik bakım kavramına vurgu yaparak hastalıklardan korunma ve iyileşme sürecinde kullanımını desteklemektedir (Ghorbani ve ark., 2022; Michaelson ve ark., 2016).

Holistik bakım kavramının kullanımının sonuçlarına bakılırsa; holizmin bireyin; fiziksel, sosyal, psikolojik ve spiritüel parçalarının toplamından bağımsız ve daha büyük bir bütün olduğu görüşünü somutlaştırdığı görülmektedir (Papathanasiou ve ark., 2013). Holistik bakıma temellenmiş klinik çalışmalar kavramın işlerliğinin kanıtlarını oluşturmaktadır (Armah ve ark., 2022; Smith ve ark., 2013). Holistik hemşirelik bakımı, fertilizasyondan ölüme kadar olan süreçte bireyin bütüncül olarak iyileşmesini arttırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda hemşire; bireyin sağlık inançları, bireysel deneyimleri ve beklentilerini gözönünde bulundurarak iyileşme sürecinin kolaylaştırıcısı olarak görev almaktadır.

Holistik hemşirelik bakımı, hemşirelerin bakım yaklaşımlarına öz bakım, sorumluluk, maneviyat ve kişilerarası iletişim becerilerini entegre etmelerini gerektirir. Bu süreç hemşirelerde kendileriyle, diğer bireylerle, doğayla ve birçok diğer sistemle ilişki içinde olma konusunda farkındalık yaratabilir. Bu farkındalık hemşirelerin bireyleri, onların insan ve küresel toplumla olan ilişkilerini anlamasını daha da geliştirebilir ve hemşirelerin iyileşme sürecini kolaylaştırmak için bu farkındalığı kullanmalarına izin verir (Smith ve ark., 2013; Iranmanesh ve ark., 2009).

Holistik bakım yaklaşımı ile hemşirelik bakımı sunulması hastalıkların ve yaşanabilecek sağlık problemlerinin birey, çevresi ve toplum üzerindeki zarar verici etkilerini azaltmaktadır. Holistik bakım yaklaşımı hemşirelik sonuçlarını iyileşme veya huzurlu yaşama yönünde geliştirerek bakımın kalitesini arttırmaktadır (Armah ve ark., 2022; Booth ve Kaylor, 2018; Aslan ve Çetinkaya, 2023).

8.Kavramın Ölçüm Yollarının Belirlenmesi

Hemşirelik bakımının odağı sağlıklı/hasta birey ile hemşirenin ilişki kurduğu bakıma yöneldikçe ve sağlık hizmetlerinin sunumunda holistik bir yaklaşım için hasta tercihi daha belirgin hale geldikçe, holistik bakımın tanımlanması ve ölçülmesi daha önemli olmaktadır (Kinchen, 2015). Bununla birlikte, hemşire ile sağlıklı/hasta bireyin etkileşimlerinin bütüncüllüğünü değerlendirmek için özel olarak tasarlanmış araçlar göreceli olarak sınırlıdır.

Takase ve Teraoka (2011) tarafından geliştirilen “Hemşirelik Yeterliliğinin Holistik Değerlendirme Aracı/Holistic Nursing Competence Scale”

hemşirelerin kendi holistik becerilerini değerlendirmesini hedefleyen bir ölçme aracıdır. Ölçek; iki bölümden, beş alt boyuttan ve toplamda 36 maddeden oluşan 7'li likert tipi bir ölçektir. İlk bölüm, bir birey olarak genel davranışlarla ilgili sorulardan oluşmaktadır, ikinci bölüm ise hemşire olarak yeterliliği ölçmektedir. Ölçek farklı araştırmacılar tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır ve ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının Türk toplumunda kullanılabilecek düzeyde olduğu bildirilmiştir (Saldıroğlu ve Türk, 2021; Aydın ve Hiçdurmaz, 2019).

Başka bir ölçüm aracı olan "The Holistic Caring Inventory", hastaların hemşirelik bakımı hakkındaki algılarını bütünsel ve hümanistik hemşirelik perspektifinden ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek, holistik hemşirelik bakımını sosyal, fiziksel, ruhsal ve spiritüel boyutlarını ölçmeyi hedefleyen dört alt bölümden oluşmaktadır. Latham'ın geliştirdiği 4'lü likert tipindeki ölçekte 39 madde vardır ve Türkçe uyarlaması mevcut değildir. (Latham, 1996).

Hastaların hemşirelik bakımının holistik özelliklerine ilişkin algısını ölçmeyi hedefleyen "The Nurse Practitioner Holistic Caring Instrument" hemşireler tarafından bakılma deneyimi olan yetişkinlere (en az 18 yaşında) uygulanmak üzere tasarlanmıştır. Kinchen tarafından geliştirilen ölçme aracı 19 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 6'lı likert tipi bir ölçekte derecelendirilir (Kinchen, 2015). "The Nurse Practitioner Holistic Caring Instrument" ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması yapılmamıştır.

Tartışma

Walker ve Avant'ın kavram analizi yaklaşımı çerçevesinde sürdürülen bu çalışma, ilgili literatürü inceleyerek holistik bakım kavramının anlamını açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Literatürdeki bilgiler tek tanımlamada birleştirilip Türkçe bir tanımlama oluşturulmuştur. Buna göre; holistik bakım, bireyin fiziksel, sosyokültürel, psikolojik ve spiritüel bütün yönlerinin ele alınmasını sağlayabilmek için, hemşire ve sağlıklı/hasta bireyin perspektifinden gereksinimlerinin tanımlanmasının ardından, hemşirenin bilgi, tecrübe, sezgi ve empati yeteneğini kullanarak bireye sağlayacağı bakım olarak tanımlanabilir. Hemşirelerin holistik bakım sunma konusundaki özenleri, sağlığı geliştirme ve hastalıkları iyileştirme süreçlerinde bireyin öz bakımına katılma, öz farkındalıklarını oluşturma, kendini geliştirme ve bilinçli seçimler yapmasını desteklemektedir. Sadece tıbbi model kullanılarak ihmal edilen hastaların bakımının holistik bakım

anlayışı ile düzenlendiğinde iyileşmenin hızlandırılabilir, hastanede kalış süresinin kısaltılabilir ve maliyetlerin azaltılabilir olduğu düşünülmektedir (Jasemi ve ark., 2017). Bunun gerçekleştirilmesi için hemşirelik eğitim müfredatının da holistik bakım kavramına yeterince yer vermesi ve uygulama alanlarında da hemşirelik öğrencilerine deneyimletilmesi gerekmektedir (Zamanzadeh, 2015; McEvoy ve Duffy, 2008).

Hemşirelerin hizmet verdiği alanlarda sunmaları gereken holistik bakım uygulamalarını ve holistik bakım kavramını etkileyen bir başka faktörün ise hemşirelik mesleğinin uygulandığı ülkelerde takip edilen sağlık politikaları olabileceği düşünülmektedir (Frisch ve Rabinowitsch, 2019). Hemşireliğin bakımının sunulduğu alanlarda yaygın bir şekilde uygulanması önerilen bu kavramın sağlık politikalarından etkilenme olasılığı oldukça yüksektir. Holistik bakım yalnızca hastanelerde değil birinci basamak sağlık hizmeti sunan alanlar da dahil olmak üzere tüm sağlık bakım alanlarında gerçekleştirilebilecek bir kavramdır. Fakat toplumda yaşayan bireylerin sağlık algıları ve sağlık hizmeti sunan kurumlardan beklentileri farklılaşabilmektedir. Bu da politika geliştiricileri toplumun gereksinimlerini önceliklendirmesini etkileyen bir faktördür. Düşük ve orta gelirli ülkelerde holistik bakım sunmak, tıbbi tedavi ve bakım ile karşılaştırıldığında daha maliyetli görülebilir. Fakat bütün bunlar; bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını geliştirmek ve hastalığa yönelik tedaviyi sağlamak için holistik bakım uygulamalarına gereksinimi olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle, sağlık bakım uygulamalarının bir ekip faaliyeti olduğu göz önüne alınarak, hemşirelerin yanı sıra sağlık ekibinin diğer üyelerinin de holistik bakım konusunda eğitilmeleri son derece önemlidir. Sağlık ekibinin pek çok üyesinin holistik bakımı yeterince tanımmaması ve bu kavramı yalnızca geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarıyla sınırlandırması nedeniyle sağlık bakım ekibini oluşturan üyelerin holistik bakım konusundaki bilgi, tutum ve becerilerini geliştirmek için disiplinler arası eğitime gereksinim duyulmaktadır (McEvoy ve Duffy, 2008).

Sonuç ve Öneriler

Holistik bakım kavramı, hemşirelik bakım uygulamalarını etkileyen bir kavram olarak Nightingale'den günümüze kadar ulaşmıştır. Bu süreçte kendini geliştiren, kapsamını genişleten ve sınırlarını çizen bu kavram, hala gelişimini sürdürmektedir. Kavramın gelişimine ve bireyin

sağlığını geliştirme amaçlı olarak uluslararası alanda kullanımına uyum sağlamak için kavramın boyutlarının anlaşılması gerekmektedir. Bunun sonrasında ise, kavramın eğitim, uygulama ve araştırma alanında aktif olarak kullanılması ile kavramdan hedeflenen fayda sağlanabilir. Holistik bakım kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için hemşirelik müfredatında daha geniş yer verilmesi; insanın biricikliğine, yeganeliğine ve bütüncülüğüne vurgu yapılması gerekmektedir. Böylece geleceğin hemşireleri sağlık bakımının merkezine bireyi koyarak hemşirelik bakımının sunulmasını sağlayabilir.

Teşekkürler

Araştırma, fikir ve deneyimlerini yayınlayarak hemşireliğin gelişimine katkı sağlayan, bize yol gösteren ve ilham veren bizden önceki araştırmacılara teşekkür ederiz.

Araştırmanın Etik Yönü/ Ethics Committee

Approval: Çalışma için etik kurul onayı alınmamıştır.

Hakem/Peer-review: Dış hakem değerlendirmesi.

Yazar Katkısı/Author Contributions: Fikir ve kavram: ES, EY; Danışmanlık: GG, EY; Veri toplama: ES, EY; Veri analizi ve yorumlama: ES, EY, GG, Eİ; Makale yazımı: ES, EY; Eleştirel inceleme: GG, Eİ.

Çıkar çatışması/Conflict of interest: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Finansal Destek/Financial Disclosure: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çalışma Literatüre Ne Kattı?

- Bu çalışma, modern hemşireliğin başlangıcından bu yana kullanılan holistik bakım kavramının kökenini ortaya koyup, literatüre dayalı tanımını yaparak kavramın özelliklerinin ve kapsamının anlaşılmasını sağlaması açısından önemlidir.
- Çalışma, holistik bakım kavramının temel değerleri, uygulama standartları, kapsamı ve boyutlarının açıklar; klinik alanda çalışan, hemşirelik eğitimi veren ve hemşirelik araştırmaları yapan hemşireler arasında bir fikir birliği sağlayarak hemşirelerin kavramı etkin kullanmasını destekler.
- Çalışma, holistik bakım kavramının hemşirelik için önemine vurgu yapar ve hemşirelik eğitiminde bu kavramın uygulanmasına daha çok yer vermenin gerekliliğine açıklama getirir.

Kaynaklar

Adams D, Miller BK. (2001). Professionalism in nursing behaviors of nurse practitioners. *Journal of Professional Nursing*, 17(4), 203-210.

Altıok HÖ, Üstün B. (2014). Profesyonellik: kavram analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 151-155.

American Holistic Nurses Association (t.y.), Implementing holism into nursing practice. Erişim tarihi: 25.05.2023, Erişim adresi: <https://www.ahna.org/American-Holistic-Nurses-Association/Resources/Holistic-Nursing-Practice>

Armah D, Van der Wath AE, Yazbek M, Naab F. (2022). Development of holistic health care interventions for women with infertility: a nominal group technique. *Holistic Nursing Practice*, 36(2), 85-92. <https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000498>

Arslan-Özkan İ, Okumuş H. (2012). Bakım ve iyileşmenin kesiştiği bir model: Watson'ın İnsan Bakım Modeli. *Turkish Journal of Research & Development in Nursing*, 14(2), 61-72.

Aslan KS, Çetinkaya F. (2023). The effects of Reiki and hand massage on pain and fatigue in patients with rheumatoid arthritis. *Explore*, 19(2), 251-255.

Aydan S. (2018). Sağlık hizmeti araştırmalarında kavram analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(3), 551-562.

Aydin A, Hiçdurmaz D. (2019). Holistic nursing competence scale: Turkish translation and psychometric testing. *International Nursing Review*, 66(3), 425-433.

Bahrami M. (2010). Do nurses provide holistic care to cancer patients?. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 15(4), 245-251.

Bakım. (İsim) Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim tarihi: 25.05.2023, Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>

Bayındır SK, Biçer S. (2019). Holistik hemşirelik bakımı. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 25-29.

Booth L, Kaylor S. (2018). Teaching spiritual care within nursing education: a holistic approach. *Holistic Nursing Practice*, 32(4), 177-181. <https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000271>

Bullington J, Fagerberg I. (2013). The fuzzy concept of 'holistic care': A critical examination. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27(3), 493-494. <https://doi.org/10.1111/scs.12053>

Canadian Holistic Nurses Association (2020). Holistic Nursing Standards Of Practice. Erişim tarihi: 21.07.2023, Erişim adresi: <https://www.theciinde.com/wp-content/uploads/2020/07/Approved-HOLISTIC-NURSING-STANDARDS-OF-PRACTICE-2020.pdf>

Çalışkan BB, Gürhan N. (2019). Majör depresyon tanılı bir olgunun Peplau'nun kişilerarası ilişkiler teorisi doğrultusunda hemşirelik bakımı: Olgu sunumu, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 35(3), 163-171.

Çıtak EA, Uysal G. (2012). Kavram analizi: Eleştirel düşünme. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 3-9.

- Demirsoy N. (2014). Eski uygarlıklardan günümüze yansıyan holistik tıp uygulamaları. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 39-40.
- Downey M. (2007). Effects of holistic nursing course: a paradigm shift for holistic health practices. *Journal of Holistic Nursing*, 25(2), 119-125. <https://doi.org/10.1177/0898010107301616>
- Erickson HL, Erickson ME, Sandor MK, Brekke ME. (2013). The holistic worldview in action: evolution of holistic nurses certification programs. *Journal of Holistic Nursing*, 31(4), 303-313. <https://doi.org/10.1177/0898010113499975>
- Frisch NC, Rabinowitsch D. (2019). What's in a definition? Holistic nursing, integrative health care, and integrative nursing: report of an integrated literature review. *Journal of Holistic Nursing*, 37(3), 260-272. <https://doi.org/10.1177/0898010119860685>
- Ghorbani M, Mohammadi E, Ramezani M. (2022). Developing a spiritual care model for clinical nurses: a theory synthesis. *Holistic Nursing Practice*, 39(2), 96-106. <https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000522>
- Holism. (Noun). Merriam-Webster online dictionary içinde. Erişim tarihi: 25.05.2023, Erişim adresi: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/holism>
- Holism. (Noun). Oxford Learner's Dictionaries içinde. Erişim tarihi: 25.05.2023, Erişim adresi: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/holism?q=holism>
- Holizm. (İsim) Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim tarihi: 25.05.2023, Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>
- Iranmanesh S, Häggström T, Axelsson K, Sävenstedt S. (2009). Swedish nurses' experiences of caring for dying people: a holistic approach. *Holistic Nursing Practice*, 23(4), 243-252.
- İlkay B. (2017). İyileştirici bakım çevresi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 56-61. <https://doi.org/10.5505/bsbd.2018.88579>
- Jasemi M, Valizadeh L, Zamanzadeh V, Keogh B. (2017). A concept analysis of holistic care by hybrid model. *Indian Journal of Palliative Care*, 23(1), 71-80. <https://doi.org/10.4103/0973-1075.197960>
- Kaya N, Turan, N. (2017). Hemşirelik Biliminde Kavram Analizi. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 9(2), 153-163.
- Kinchen E. (2015). Development and testing of an instrument to measure holistic nursing values in nurse practitioner care. *Advances in Nursing Science*, 38(2), 144-157. <https://doi.org/10.1097/ANS.0000000000000007>
- Korhan EA. (2019). Watson'un insan bakım modeli: bir sistematik derleme. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 2(2), 46-68.
- Lang NM, Krejci JW. (1991). Standards and holism: A retraining. *Holistic Nursing Practice*, 5(3), 14-21. <https://doi.org/10.1097/00004650-199104000-00006>
- Latham CP. (1996). Predictors of patient outcomes following interactions with nurses. *Western Journal of Nursing Research*, 18(5), 548-564. <https://doi.org/10.1177/0193945996018005>
- Mariano C. (2007). Holistic nursing as a specialty: holistic nursing—scope and standards of practice. *Nursing Clinics of North America*, 42(2), 165-188. <https://doi.org/10.1016/j.cnur.2007.03.008>
- Mariano C. (2022). Holistic nursing: Scope and standards of practice. . In: Helming MAB, et al., editors. *Dossey & Keegan's Holistic Nursing: A Handbook for Practice*, 8th Edition. Burlington, Massachusetts US: Jones & Bartlett Learning, p.25-52.
- McEvoy L, Duffy A. (2008). Holistic practice—A concept analysis. *Nurse education in practice*, 8(6), 412-419. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2008.02.002>
- Mefford LC. (2021). Myra Estrin Levine: The Conservation Model. In M. R. Alligood (Eds.) *Nursing Theorists and Their Work E-Book*, Elsevier, p.168-179.
- Metin ZG. (2020). COVID-19 hastalığının fizyopatolojisi ve holistik hemşirelik yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı), 15-24.
- Michaelson V, Pickett W, King N, Davison C. (2016). Testing the theory of holism: A study of family systems and adolescent health. *Preventive Medicine Reports*, 4, 313-319. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2016.07.002>
- Özcan M. (2017) Holistik Bilim Yeni Paradigma. 1. Baskı, Edirne, Ceren Yayıncılık, s. 9-25.
- Papathanasiou I, Sklavou M, Kourkouta L. (2013). Holistic nursing care: theories and perspectives. *American Journal of Nursing Science*, 2(1), 1-5. <https://doi.org/10.11648/j.ajns.20130201.11>
- Parse RR. (1992). Human becoming: Parse's theory of nursing. *Nursing Science Quarterly*, 5(1), 35-42. <https://doi.org/10.1177/0894318492005001>
- Rogers ME. (1994). The science of unitary human beings: Current perspectives. *Nursing Science Quarterly*, 7(1), 33-35. <https://doi.org/10.1177/089431849400700111>
- Roy SC. (1988). An explication of the philosophical assumptions of the Roy adaptation model. *Nursing Science Quarterly*, 1(1), 26-34. <https://doi.org/10.1177/089431848800100>
- Saldıroğlu E, Türk G. (2021). Hemşirelik yeterliliğini holistik değerlendirme ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 8(1), 43-50.
- Smith MC, Parker ME. (2015). An introduction to nursing theory. In M. C. Smith, & M. E. Parker (Eds.), *Nursing Theories And Nursing Practice*. 4th Edition. United States of America F. A. Davis Company, p. 1-23.
- Smith MC, Zahourek R, Hines ME, Engebretson J, Wardell, D. W. (2013). Holistic nurses' stories of

- personal healing. *Journal of Holistic Nursing*, 31(3), 173-187. <https://doi.org/10.1177/0898010113477254>
- Şahinoğlu S. (2021). Çağdaş bir eğitim yaklaşımı olarak holizm (bütünsellik): Tarihsel gelişim bağlamında kavramsal kuramsal ve felsefi bir temellendirme. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(15), 418-441. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.836889>
- Takase M, Teraoka S. (2011). Development of the holistic nursing competence scale. *Nursing & Health Sciences*, 13(4), 396-403. <https://doi.org/10.1111/j.1442-2018.2011.00631.x>
- Tokat MA, Başlı M, Yanık F, Bilgiç D, Başoğlu M. (2022). Fertilitiyi geliştirmede prekonsepsiyonel bakım: İnfertil çiftler için örnek bir holistik bakım şeması. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(3), 623-628.
- Türkyılmaz Ç. (2015). Herakleitos'un adalet görüşü. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2), 51-63.
- Von Bertalanffy L. (1972). The history and status of general systems theory. *Academy of management journal*, 15(4), 407-426. <https://doi.org/10.5465/255139>
- Walker LO, Avant KC. (2019). *Strategies for Theory Construction in Nursing*. 6th ed. New York, NY: Pearson.
- Woo CH, Park JY. (2017). Specialty satisfaction, positive psychological capital, and nursing professional values in nursing students: A cross-sectional survey. *Nurse Education Today*, 57, 24-28.
- Zamanzadeh V, Jasemi M, Valizadeh L, Keogh B, Taleghani, F. (2015). Effective factors in providing holistic care: a qualitative study. *Indian Journal of Palliative Care*, 21(2), 214-224.